

Jedna z nejpočetnějších populací vstavačů kukaček v ČR se nachází u Paliče

Přemysl Tájek, AOPK ČR, Regionální pracoviště Správa CHKO Slavkovský les

Česká republika patří bezesporu mezi jednu z nejlépe přírodovědně prozkoumaných zemí světa. Západní Čechy sice ve 20. století stály poněkud stranou soustavnějšího zájmu přírodovědců, většina chybějících základních poznatků, tedy alespoň ohledně botaniky, byla doplněna v letech 2001–2004 během prvního celostátního mapování biotopů. Znalosti o biotě našeho kraje se od té doby stále významně doplňují a prohlubují, zlatá éra botanických objevů spojená projektem mapování biotopů na začátku tisíciletí je už ale přeci jen asi nevratnou minulostí. Objevitelské nadšení proto v posledních letech ochablo, příběh „kukaček od Paliče“ ale jistě vlije do žil novou dávku nadšení do dalšího objevování všem regionálním badatelům i ochranářům. Je totiž až k nevíře, jak významné přírodovědné perly mohou odborné veřejnosti dlouhodobě unikat.

O pokladech na vrchu Dyleň a v jeho okolí se dochovala řada pověstí popisujících drahé kovy a nerosty ukryté v podzemí. Vchod do podzemí prý zakrývá balvan s vytesaným velikonočním beránkem a šance na jeho objevení jsou údajně největší na jaře, obvykle na Velikonoce. Generace hledačů pokladů pátraly po nerostném bohatství bájně hory a nevědomky při tom míjely bohatství, které jsme schopni plně docenit až dnes. Místní lidé žijící dříve v tomto koutě česko-německého pohraničí o výskytu významnějších druhů rostlin

jistě věděli. Do dnešních dob se však o tom dochovalo jen minimum zpráv, především kvůli výměně obyvatelstva po druhé světové válce a zániku řady obcí v souvislosti se vznikem železné opony a hraničního pásma. Přesto je stále možné najít pamětníky vzpomínající na romantickou zemědělskou krajinu počátku druhé poloviny 20. století a popisující kupříkladu řadu dnes již dávno zaniklých lokalit vstavače kukačky – orchideje symbolizující u nás zánik sedláků a menších zemědělských statků. Jedním z nich je pan Duda z Nového Světa u Paliče, který na zdejší statku hospodařil jako soukromý zemědělec od roku 1952 a jehož rodina zde nepřetržitě hospodaří dodnes. A právě jeho syn Ing. Vladimír Duda, starosta obce Lipová, nás v dubnu letošního roku informoval o jedné populaci „kukaček“ přežívající až do dnešních dnů. Podle jeho slov měla čítat dokonce několik stovek kvetoucích jedinců.

Vstavač kukačka (*Orchis morio*) je jednou z našich nejhezčích orchidejí. Pro většinu přírodovědců je symbolem nezvratného příchodu jara – vykvétá obvykle na přelomu dubna a května, s přiletem prvních kukaček zpět z teplých krajin. V posledních letech s rychlým nástupem teplého a suchého jara se doba rozkvětu těchto orchidejí posouvá spíše na polovinu dubna. Dříve se druh nazýval vstavač obecný a byl naší nejčastější orchidejí rodu *Orchis*, a to ještě v padesátých letech 20. století.

Poté však následoval rychlý ústup a podle různých odhadů u nás zaniklo 50–80 % jeho lokality, místy i více (Kubát 2011). Dramatický úbytek lokality byl způsoben zánikem drobných hospodářství, zcelováním pozemků, zánikem přepásaných nebo občasně kosených mezí a menších luk, hnojením umělými hnojivy a velkými pravděpodobně také vlivem emisí. V pohraničí bylo jednou z důležitých příčin úbytku druhu také upuštění od obhospodařování řady málo produkčních či obtížně dostupných míst a ponechání těchto ploch napospas křovinám a náletovým dřevinám.

Druh roste především na krátkostébelných suchých loukách a pastvinách, obvykle na mělkých půdách s nezapojenou vegetací. Častější je v jižní Evropě, ve střední Evropě přežívá hlavně na teplých slunných stanovištích, často na jižně orientovaných stráních. Pravděpodobně nejpočetnější známá současná lokalita vstavače kukačky v České republice se nachází v přírodní památce Činová hora u Znojma, kde byla velikost populace v roce 2012 odhadnuta na více než 15 000 jedinců (R. Němec a M. Král, úst. údaj). Druh nejpočetnější lokalitou druhu u nás je pak patrně přírodní památka Svaté Pole u Horažďovic, kde vykvétá v příznivých letech přes 10 000 jedinců (R. Paulič, úst. údaj). Třetí nejpočetnější doposud známou lokalitou druhu v České republice pak byla přírodní památka Těšovské pastviny na západním úpatí Slavkovského lesa. Početnost těšovských orchidejí je podrobně sledována od roku 2001, nejvíce „kukaček“ zde bylo nalezeno letos, kdy jsme zde napočítali 5840 kvetoucích jedinců. Další velmi početná populace druhu se nachází na Komorní hůrce u Františkových Lázní, kde v některých letech vykvétá i přes 3000 jedinců. Na ostatních lokalitách v Karlovarském kraji, ale i většině dalších lokalit v České republice rostou obvykle jen desítky, nejvýše stovky rostlin. Ze severní části Českého lesa se dochovalo jen několik málo záznamů o historickém výskytu „kukaček“ (Mýtina, Salajna, NPP Železná hůrka), poslední vědecké obci známá lokalita se nacházela v lemu polní cesty 0,5 km severozápadně od Železné hůrky. I tato nevelká populace však někdy po roce 2000 zanikla (P. Mudra, úst. údaj).

Odpoledne 23. dubna 2020 jsme byli s kolegyní Hankou Kožíškovou hotová s prací v terénu dřívě, než jsme předpokládali. Rozhodli jsme se tedy, že se na lokalitu v Paliče, o níž nás zpravil pan Duda, vypravíme, pokusíme se výskyt „kukaček“ ověřit a zjistit jejich přesnější počet. Místo jsme našli poměrně snadno – je jím jižně orientovaná stráň, na níž bylo už z dálky patrné několik větších shluků nachově kvetoucích rostlin. Bez váhání jsme se tedy pustili do počítání. S přibývajícimi čárkami v notýsku značícími jednotlivé stovky jedinců přibývalo i naše nadšení, které po dvou hodinách intenzivní práce vyústilo v neskrývanou euforii. „Kukaček“ jsme se nabažili vskutku dosyta a zbývající dvě hodiny sčítání už se spíše nesly v duchu obav, abychom zdejší populaci zvládli posčítat do tmy. To se nám nakonec podařilo a po sečení záznamů v zápisníku jsme dospěli k neuvěřitelnému číslu 8597, což z lokality činí třetí nejpočetnější známou lokalitu druhu v celé České republice! Díky velmi suchému průběhu letošního jara byla většina rostlin dost malá a část rostlin teprve rozkvétala. Je proto pravděpodobné, že jsme některé rostliny přehlédli a skutečný počet kvetoucích rostlin je ještě o něco málo vyšší.

Zážitek ze zdejší záplavy „kukaček“ je umocněn skutečností, že rostliny rostou na poměrně malé ploše zaujímající necelé 2 hektary. Stávající péče o lokalitu spočívající v každoroční pastvě skotu se zdá být ideální a podmínky pro výskyt druhu jsou pravděpodobně dlouhodobě stabilní. To potvrzují i slova pana Dudy, který zde pastvu skotu i výskyt „kukaček“ pamatuje přinejmenším posledních 20 let.

Přesnou polohu lokality zde záměrně neprozradím, vytrvalejší zvědavci a badatelé ji jistě budou schopni poměrně snadno nalézt podle přiložených fotografií. Třeba při svém hledání naleznou i nějaký další z dyleňských pokladů. A myslím, že vůbec nebude vadit, pokud to nebude hned balvan s vytesaným beránkem. Pokud nám pak, podobně jako pan Duda, dáte o svých zajímavých objevech vědět, budeme vám velmi vděční. ■

Literatura:

Kubát K. (2011): Orchis morio L. – vstavač kukačka. – In: Štěpánková J., Chrtěk J. jun. et Kaplan Z. [eds.] (2011): Květena České republiky 8. – Academia, Praha, 712 pp.

„Kukáčky“ u Paliče, v pozadí vrch Dyleň. Obě fotografie Přemysl Tájek.